

Lietuvos žinios

Istorija

Vincas Krėvė – diplomatas ir humanistas

Mahiras GAMZAJEVAS, Lietuvos azerbaidžaniečių bendrijos pirmininkas

2014-07-25 06:00

Azerbaidžano Respublikos Užsienio reikalų ministerijos pastatas Baku mieste, XX a. 2 dešimtmetis.

Autoriaus asmeninio archyvo nuotrauka

Šį mėnesį sukako 60 metų, kai JAV (1954-ųjų liepos 7 dieną) mirė žymus lietuvių rašytojas Vincas Krėvė. Ta proga norėtume apžvelgti šio talentingo žmogaus beveik nežinomą veiklą, susijusią su jo diplomatiniu darbu tolimajame Azerbaidžane 1919-1920 metais.

„Filadelfijoje mirė Krėvė (užvakar). Pirmas žinios įspūdis - lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra arba Šatrijos kalnas: taip giliai jis buvo įsišaknijęs mano sąmonėje. Nuo pat vaikystės, nuo pirmųjų žodžių ir knygų, namuose ir mokykloje, - visur buvo Krėvė...“ - taip įrašė 1954 metų liepos 9 dieną savo dienoraštyje vienas žymiausių XX amžiaus lietuvių poetų Alfonsas Nyka-Nyliūnas.

Matyt, tą patį apie V. Krėvę galėtų pasakyti ne vienas lietuvis ir šiandien. Kas nepamena jo "Šarūno", "Skirgailos", "Milžinkapio" ar "Dainos apie arą"? Kas tik nesisémė įkvėpimo iš jo romantiskų istorijų apie tautos ir šalies praeitį. V. Krėvės kūryba visuomet dvelkė didingų vėju, skatinančiu nenurinti, siekti, svajoti...

Šio vėjo visuomet buvo pilnos ir paties rašytojo burės. Kitas dalykas, kad jis neretai nunešdavo V. Krėvę prie pavojingų krantų ar net užplukdydavo ant rifų. Ypač tai pasakytina apie prieštaringą ir nenumaldomą V. Krėvės polinkį veltis į politiką, kuri, švelniai tarant, nebuvo jo pašaukimas. Kaip tik tokiomis akimirkomis rašytojas, neturėdamas patikimo kompaso, susipainiodavo savo trajektorijose ir neretai priimdavo sprendimų, kurie galėjo pražudyti ne tik jo reputaciją, bet ir gyvenimą.

Reikia pažymėti, kad į politinę veiklą V. Krėvė aktyviai įsitraukė būtent Azerbaidžane. Tuomet Baku realinės mokyklos mokytojas suartėjo su vietas eserais, net teigė kurį laiką pirmininkavęs jų partijos Baku komitetui. 1917 metų spalį pagal šios partijos sąrašą jis buvo išrinktas Baku miesto dūmos deputatu ir iki 1918 metų balandžio 25 dienos priklausė miesto tarybos eserų frakcijai.

Tačiau šiandien kalbėsime ne apie politinę V. Krėvės veiklą. Šį kartą kiek pasigilinkime į bene pusantrų metų trukusią rašytojo diplomatinę tarnybą Azerbaidžane. Pavartę iki šiol niekur neskelbtus Azerbaidžano ir Lietuvos archyvų dokumentus įsitikinsime, kad šią jo gyvenimo dalį tebegaubia daug įdomybių, reikšmingų faktų ir paslapčių.

Teisuolis ir humanistas

Baku realinės mokyklos mokytojas Vincas Krėvė su valstybės tarnautojo - vyresniojo kolegijos asesoriaus uniforma. XX amžiaus 2 dešimtmetis. / Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvo nuotrauka

Wallenbergas, Turkijos diplomatė Rodo saloje Selahattinas Ulkumenas, Portugalijos konsulas Bordo Aristidas Mendesas, Ispanijos generalinis konsulas Vengrijoje Giorgio Perlasca ir daugelis kitų tuo metu rizikuodami savo gyvybe išgelbėjo tūkstančius žydų nuo sušaudymo ir nacių Vokietijos konklagerių (pavyzdžiu, R. Wallenbergas, Raudonajai armijai užėmus Vengriją, buvo suimtas ir nukankintas Lubiankoje).

To, kaip V. Krėvė gelbėjo žmones nuo raudonojo teroro, pasaulinės diplomatijos istorijoje nerasisime. Tačiau rašytojos bolševikų užgrobtame Baku, klausydamas savo širdies ir sąžinės balso, neliko abejingas aplink tvyrančiam smurtui ir stojo į nematomą kovą su bolševikų valdžia. Tai irgi buvo sunkiausias žmogiškumo išbandymas, nė kiek nenusileidžiantis jau minėtiems faktams. Esminis skirtumas tik tas, kad V. Krėvė padėjo ne vien žydams, bet ir įvairių tautybių bei politinių pažiūrų žmonėms - net savo oponentams.

Nepriklausomame Azerbaidžane 1919-1920 metais veikė šešiolikos užsienio valstybių atstovybės. Tuo metu daugelis jų išduodavo savo piliečiams pasus ir legalizuodavo įvairius dokumentus. Juos išduodavo net Baku tuomet veikusios tautinės bendrijos. Pavyzdžiu, Estija ir Latvija Azerbaidžane savo diplomatinių atstovybių neturėjo, bet pasus estams ir latviams išduodavo ir jų dokumentus legalizuodavo Baku latvių ir estų nacionalinės tarybos. Taigi atlikti tokį darbą buvo Lietuvos konsulo V. Krėvės pareiga. Tačiau jis buvo vienintelis užsienio valstybės pareigūnas, kuris, pažeisdamas oficialias instrukcijas, išduodavo fiktyvius kilmės dokumentus tiems žmonėms, kuriems grėsė mirtis arba nepakeliamos kančios. O bolševikų represijų mašinos galia ir žiaurumas buvo nė kiek ne menkesnis nei 1939-1945 veikusi nacių mirties lagerių sistema.

V. Krėvė tuomet įrodė esąs žmogus, pasirengęs pasiaukoti, paaukoti savo karjerą, užbraukti savo ateities viltis, kad išgelbėtų žmogų. Tuometinė jo veikla - tai narsumo, kilnumo, gerumo ir meilės žmonijai istorija.

O fiktyvūs Lietuvos pilietybės pažymėjimai, kuriuos V. Krėvė tuomet išdavė įvairių tautybių žmonėms, iš tiesų tapo jų vizomis į gyvenimą...

Tiltai per karo liepsnas

„Lietuvos albumė“ rašytojas Liudas Gira užsimena, kad, būdamas Azerbaidžane V. Krėvė „nemažai čia padėjo atklyduiems į tą tolimą šalį mūsų tautiečiams, teikdamas jiem Lietuvos pasus, kurie Azerbaidžano respublikoj davė vis dėlto kai kurių garantijų, vadavo pakliuvusius į kalėjimus ir t. t.“ Tai kone vienintelis viešas liudijimas apie mažai žinomą V. Krėvės konsulinę veiklą.

Kai ką apie V. Krėvės veiklą Baku galime rasti teisininko ir istoriko Zigmo Toliušio veikalų „Vincas Krėvė: Medžiaga biografijai“ rankraštyje. Čia cituojami tokie žinomo Baku politikos veikėjo Mykolo Banevičiaus žodžiai: „Krėvė buvės savo žmogus: jis nesivaržęs priemonių, kai reikėjė padaryti gerą darbą. Jis buvės drąsus ir sumanus, kad išgelbėtų žmones, kuriems grėsė suėmimo ar sušaudymo pavojus, Krėvė išdavinėjęs fiktyvinius Lietuvos pilietybės pažymėjimus, su kuriais tie žmonės galėjė vykti į saugesnes vietas.“ Beje, ir pats M. Banevičius, tuomet turėjęs Michailo Podšibakiino pavardę, bolševikams užgrobus Azerbaidžaną vos spėjo pasprukti į Kauną su V. Krėvės išduotu Lietuvos pasu.

Kaip matome, liudijimai gana šykštūs ir nepatvirtinti dokumentais, bet ir iš jų galima susidaryti įspūdį, kad Lietuvos konsulas Baku V. Krėvė gelbėjo žmones nuo raudonojo teroro ir tuo smarkiai rizikavo.

Gyvenime žmonės neretai patiria drąsos ir padorumo išbandymų. Tačiau tik nedaugeliui pavyksta juos išlaikyti, pakilti į aukštumas ir pasiekti didybę iš pirmo žvilgsnio paprastais veiksmais, rodančiais pagarbą ir meilę žmonijai. Pasaulio diplomatijos istorijoje būta nemažai tokų didingų poelgių, kuriuos įvairių šalių diplomatai atliko Antrojo pasaulinio karo metais. Japonijos konsulas Kaune Chiune Sugihara, Švedijos diplomatės Budapešte Raoulis

1919 metų pradžioje Lietuvos konsulato įsteigimo Baku mieste būtinybę lėmė poreikis palaikyti artimesnius santykius su nepriklausomo Azerbaidžano valstybe ir veikti Paryžiaus taikos konferencijoje kartu su kitais nepriklausomybę paskelbusiais buvusios Rusijos imperijos pakraščiais siekiant tarptautinio pripažinimo. Tačiau ne mažiau svarbu buvo ginti Azerbaidžano teritorijoje gyvenančių Lietuvos piliečių interesus. Sprendžiant iš įvairių archyvinių dokumentų, tuo metu Azerbaidžane galėjo gyventi keletas tūkstančių išeiviu iš Lietuvos, o nemažą dalį jų sudarė ir Pirmojo pasaulinio karo pabėgėliai. Daugelis iš jų, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, norėjo sugržti į Tėvynę. Padėti jiems ir buvo vienas svarbiausių konsulo V. Krėvės uždavinių.

Įgyvendinti šį uždavinį buvo labai nelengva, nes dvi nepriklausomas valstybes 1918-1920 metais atskyré Rusijos pilietinio karo liepsnos. Lietuvos konsului teko sunkus darbas ir didžiulė atsakomybė už norinčius sugržti namo tautiečius. Tai liudija ir toks 1919 metų gruodžio mėnesį rašytas V. Kėvės raštas Nr. 372 Lietuvos užsienio reikalų ministriui Augustinui Voldemarui:

„Svetimųjų dalykų ministriui. Pranešame šiuo, kad Užkaukazy atsiliko daugel Lietuvos piliečių, jų tarpe nemaža inteligenčios; viename Baku gyvena keli aficierai lietuviai, vienas pulkininkas, keturi kariški gydytojai ir t. t. Dėlei brangumo kelio tėvynėn jie negali šiandien nei svajoti, kad galėtų greitu laiku be pašalpos iš šalies gržti tėvynėn. Daugumas iš jų pasiliko čionai baigus demobilizacijai turkų fronto. Visi jie nusiminę be galio, kad negali gauti jokių žinių iš tėvynės. Prašytume šiuo, kad Gerbiamasai Tamysta prisidėtute prie to, kad per inteikėjā šio visi tie Lietuvos piliečiai, kurie norėtų persiusti žinias Užkaukazin, galėtų tai atliki.“

Azerbaidžane gyvenusiemis lietuviams buvo sunku ne tik gržti į tėvynę, bet ir perduoti apie save kokią nors žinią gimtinėje likusiems artimiesiems - jokio tiesioginio pašto ryšio tarp Azerbaidžano ir Lietuvos nebuvo. Lietuvos konsulas apsiėmė spręsti ir šią problemą. 1919-ųjų lapkritį Baku laikraštyje "Trudovoje znamia" buvo paskelbtas konsulato kreipimasis į vėtos lietuvius. Jame pranešama, kad norintieji nusiųsti laiškus į Tėvynę turi atnešti juos į konsulatą, iš ten specialusis pasiuntinys per Prancūziją nugabens juos į Lietuvą.

Tą patį mėnesį pasirodė žinutė, kad Azerbaidžano teritorijoje gyvenantys lietuvių Lietuvos piliečių teisėmis gali pasinaudoti tik tuo atveju, jei turi galiojantį Lietuvos Respublikos užsienio pasą. Tuomet dar niekas negalėjo nujausti, kad po gero pusmečio lietuviški pasai ar kilmės dokumentai taps bilietais į gyvenimą šimtams žmonių. Ir ne vien lietuvių.

Saugiai gržti namo lietuvių galėjo nebent aplinkiniai kelias - per Gruziją į Batumio, iš ten - laivu į Konstantinopolį o toliau - per Vakarų Europą. Sprendžiant iš to meto dokumentų, Lietuvos konsulas tikėjosi pagalbos iš Azerbaidžane veikusios britų misijos. Valstybinio laikraščio "Azerbaidžan" 1919 metų kovo 27-osios numeryje greta pranešimo apie Lietuvos konsulato įsteigimą rašoma, kad norintys gržti į Tėvynę Lietuvos piliečiai bus pradėti siuštis namo gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje: "Išvykimą tikimasi organizuoti padedant Anglijos valdžiai. Jei iki to laiko neįsivyraus ramybė Ukrainoje, Lietuvos diplomatine atstovybė tikisi, kad pavyks organizuoti kelionę į Lietuvą aplink Europą ir išsilaipinti Libavoje" (Liepojoje - aut.).

Deja, šis sumanymas nepavyko: vėliau 1919-ųjų pabaigoje laiške bičiuliui L. Girai V. Krėvė skundėsi: "...Anglai žadėjo vežti, bet lig šiol neišvežė, vien tik (kaip jie visur ir visados daro) apgavo. Dabar laukiamė, kada atsidarys kelias per Gudiją. Aplinkui per Europą važiuoti negalime, nes per brangu, kelias atsieina 1000 frankų, o čia vienas frankas kainuoja 20 rs."

Bolševikų invazija

Deja, nepriklausoma Azerbaidžano valstybė išgyveno tik 23 mėnesius. Naktį į 1920-ųjų balandžio 28-ąją į Baku įsiveržė XI Raudonosios armijos daliniai padėjo bolševikams nuversti šalies parlamentą ir vyriausybę. Ant

V. Krėvės išgelbėtas žymus Lietuvos tootorių veikėjas, nepriklausomo Azerbaidžano (1918-1920) Vyriausybės kanceliarijos direktorius, „Vyriausybės žinių“ redaktorius Arslanas (Leonas) Kričinskis (1887-1939). / Nuotrauka iš leidinio „Rocznik tatarsk“, Zamość, 1935 m.

Vinco Krėvės išgelbėtas žymus Lietuvos totorių veikėjas, neprilausomo Azerbaidžano (1918-1920) teisingumo viceministras Olgierdas Kričinskis (1884-1942). / Nuotrauka iš leidinio „Rocznik tatarsk“, Zamość, 1935 m.

nustverti galėjo, ir visus kimšo kalėjiman."

Kaip matome iš V. Krėvės apybraižos, diplomatinių neliečiamybė bolševikams nieko nereiškė. Tačiau Lietuvos konsulatas, kitaip nei Anglijos, Lenkijos, Ukrainos, Gruzijos ir kai kurių kitų valstybių diplomatinių atstovybės, nebuvu uždarytros ir paties V. Krėvės perversmininkai nelietė. Tai atrodo dar labiau keista žinant, kad po perversmo buvo suimtas visas eserų partijos Baku miesto komitetas. Maža to, ir bėgti ar slėptis, skirtingai nei kitų šalių diplomatai, V. Krėvė nė neketino. Kodėl taip nutiko, papasakosime kitą kartą...

Smurto akivaizdoje

O dabar grįžkime prie nelengvų Lietuvos konsulo dienų. Bolševikai nebūtų bolševikai, jei neveiktų savo klasikiniai revoliuciniai metodai ir visų pirma neužgrobtų geležinkelio stoties, pašto bei telegrafo. Baku miestas jau nuo pirmų perversmo dienų liko izoliuotas nuo išorinio pasaulio. Ne išimties buvo ir diplomatinių atstovybės.

V. Krėvė tuo metu pradėjo veikti ir gintis įprastu diplomato ginklu - notomis. Viena svarbiausių normalios konsulato veiklos sąlygų buvo telefono ryšio su pasauliu atkūrimas. Taigi vienoje pirmųjų konsulo 1920 metų gegužės 3 dienos notų Nr. 361 ką tik įsteigtam Azerbaidžano SSR Užsienio reikalų liaudies komisariatui prašoma "duoti nurodymą įjungti konsulato telefono numerį 4-37 į miesto tinklą".

Gegužės 13 dienos notoje Nr. 398 konsulas V. Krėvė prašo liaudies komisaro "sudaryti galimybę informuoti Lietuvos diplomatinę misiją Tiflise (dabar Tbilisi - aut.) apie Lietuvos Respublikos piliečių padėtį Azerbaidžano Sovietų Respublikoje". Kad lietuvių ir kitų išeiviių iš Lietuvos padėtis Baku buvo nepavydėtina, rodo pluoštasis gegužės ir birželio mėnesiais komisariatui adresuotų notų, kuriose pateikiami įvairūs prašymai, pasiūlymai ir reikalavimai dėl Lietuvos piliečių, patekusių į bolševikinių represijų mėsmale.

Dalyje konsulo notų prašoma, kad nebūtų rekvizuoti Lietuvos piliečių butai, īmonės, prekės, vertingi daiktai ir kitas turtas. Pavyzdžiu, V. Krėvė gegužės 8 dienos notoje Nr. 367 liaudies komisaro "prašo duoti nurodymus panaikinti neteisėtą Lietuvos piliečio Dembo buto rekviziciją".

bolševikų durtuvą buvo atnešta aukščiausia valdžia - Revoliucinės komitetas.

Pats V. Krėvė 1920 metais laikraštyje "Tauta" paskelbtoje apybraižoje "Bolševikai" šias tragiškas Azerbaidžanui dienas prisiminė taip: "Pirmi žingsniai naujai susiorganizavusio revkomo, į kurį jėjo vien vietiniai didžiumiečiai (taip V. Krėvė vadino bolševikus - aut.) - totoriai, buvo pasiųsta Maskvon Leninui telegrama, kuria jie melagingai paskelbė, kad tos vietas liaudis paėmusi Baku be kovos savo rankosna valdžią, sveikina jį ir Trockį, kaip savo vadus. Kadangi yra pavojaus, kad raudoname Azerbaidžane gali nubusti kontrrevoliucija, jie šaukia brolišką rusų Raudonąją armiją, kuri ligi šiol kovojo už visų besidarbuojančių laisvę ir laimę, atvykti Azerbaidžanui ir padėti jiems nulaužti kontrrevoliucijos hidrai galvą. Telegrama buvo duota tuo laiku, kai rusų kariuomenė sugriovė vietinę valdžią, bet ana buvo reikalinga iš diplomatinio žvilgsnio Maskvai, kad parodytų pasauliui, jog ne patys didžiumiečiai rusai atvyko į Baku, bet šaukiami vietinės liaudies ir darbininkų.

Tą pačią dieną buvo suimtos lenkų, anglų, prancūzų, gruzinų ir italų misijos, kurios nesitikėjo tokią iš šalies bolševikų žingsnių ir nebuvu suspėję pabėgti iš Baku. Norėjo dar areštuoti latvių įgaliotinį, bet anas pasislėpė; jo taip ir nesurado. Tą pačią dieną suimti buvo žymiausieji rusų, žydų ir arménų veikėjai, suimti visi nariai ir pirmasėžiai visokių tautinių komitetų. Net suimtas buvo komitetas socialistų-revolucioninkų (eserų) ir visa redakcija jų dienraščio „Trudovoje Znamia“, nežiūrint to, kad jau seniai ji pripažinus tarybų tvarką ir nesislėpusi, kad tokios tvarkos geidžia Azerbaidžanui. Suimti buvo ir visi žymūs socialdemokratai. Susidariusi iš vietinių vaikėzų, 18-20 metų, ar net dar jaunesnių, „črezvyčaika“ (čekistai) stvarstė, ką tik

Notoje Nr. 400, datuotoje gegužės 14 dieną, V. Krėvė kreipiasi į komisariatą "dėl Lietuvos piliečio Jakovo Šterlingo arešto be konsulato žinios" ir prašo pateikti duomenis apie J. Šterlingo nusikaltimą, dėl "kurio jis buvo suimtas, ir jam pateiktus kaltinimus". Analogiškas prašymas Lietuvos konsulo gegužės 20 dienos notoje Nr. 499 išdėstytais "dėl Lietuvos piliečio Abramo Mikolajevsko arešto priežasčių".

Tomis neramiomis dienomis į Tėvynę ketinančių grįžti Lietuvos piliečių teisės buvo trypiamos kasdien. Tuomet V. Krėvė ėmėsi drąsaus ir precedento neturinčio žingsnio - birželio 5 dieną jis pateikė notą Nr. 170, kurioje gana griežtu tonu pristatė skundą dėl ČK veiksmų, neteisėtai neišduodant leidimų Lietuvos piliečiams išvykti iš šalies.

Ne visiems lietuviams pavyko ištakinti

Kaip minėjome, tuo metu Azerbaidžane dėl įvairių priežasčių buvo įsikūrė nemažai lietuvių. Azerbaidžano neprilausomybės metais Baku jureivystės mokyklos inspektoriumi tarnavo Vincas Karalius, Valstybės kontrolės ministerijos Revizijos skyriaus vedėjo pavaduotojas buvo Jonas Mackevičius, Azerbaidžano geležinkelio valdybos viršininku dirbo Alfonsas Veisys. Taip pat reikia paminėti Susisiekimo ministerijos geležinkelio vežimo reguliavimo biuro vedėjo pavaduotoją Paulių Vaški, Giandžos apygardos teismo prokuroro pavaduotoją Joną Valtį ir kitus.

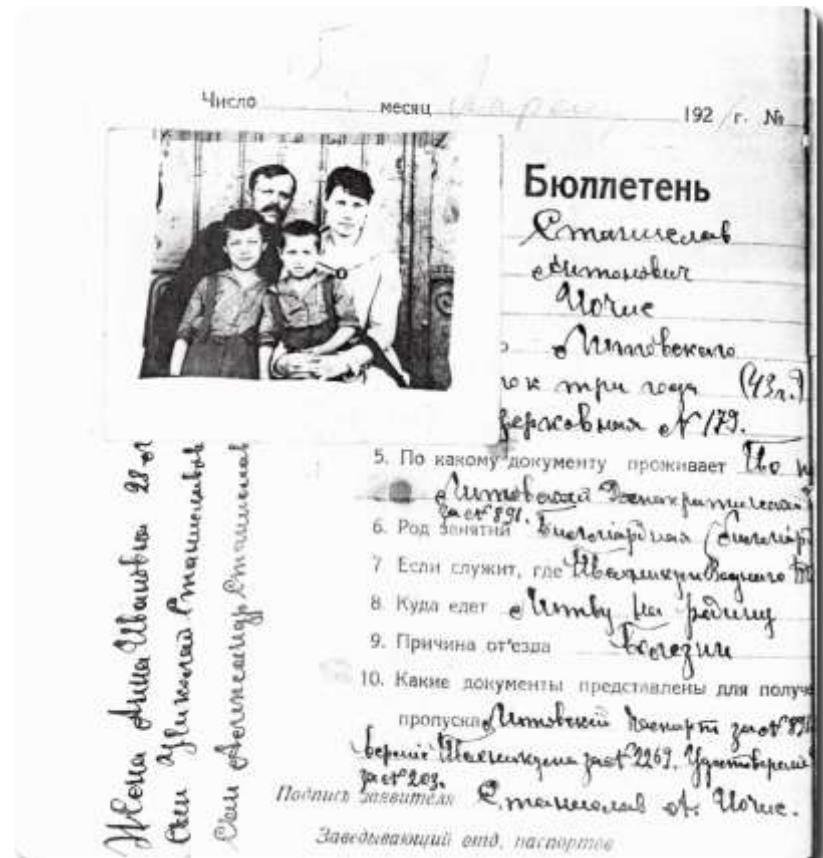
1919 metų kovo pabaigoje įsteigus Lietuvos konsulatą Baku daugeliui jų buvo išduoti Lietuvos piliečio kilmės dokumentai. Archyviniai dokumentai liudija, kad konsulato veiklos pradžioje per mėnesį buvo išduodama 10-15 lietuviškų pasų. Pavyzdžiu, 1919 metų rugpjūčio 25 dieną buvo išduotas pasas Nr. 43 Kauno gubernijoje 1871 metais gimusiam Sigizmundui Antanavičiui, dirbančiam Baku mieste dailide.

Tačiau net ir gavę dokumentus ne visi lietuvių galėjo išvažiuoti į Tėvynę. Kelias per Sovietų Rusiją buvo uždarytas dėl pilietinio karo, o plaukti aplink Europą į Lietuvą daugeliui buvo nepakeliamai prabanga. Antono Denikino kariuomenei pasitraukus iš Kaukazo ir įsiveržus į Baku XI Raudonosios armijos daliniams bei įsitvirtinus Azerbaidžane bolševikų režimui, šiek tiek vėliau sausumos ir vandens kelias per Rusiją į Lietuvą tapo įmanomas. Šiuo keliu į Tėvynę ēmė plūsti įvairių šalių piliečiai - estai, latviai, suomiai ir kiti. Dėl susidariusių didelių reemigrantų srautų ēmė trūkti geležinkelio vagonų ir vietų laivuose. Todėl nemažai lietuvių buvo priversti laikinai pasilikti bolševikų užgrobtame Azerbaidžane ir dirbti ten dėl duonos kąsnio. Pasitaikydavo, kad lietuvių teisininkai, medikai, pašto tarnautojai, mokytojai, geležinkelinių įsidarbindavo įstaigose, kurios esant karos padėčiai buvo laikomos sukarintomis struktūromis.

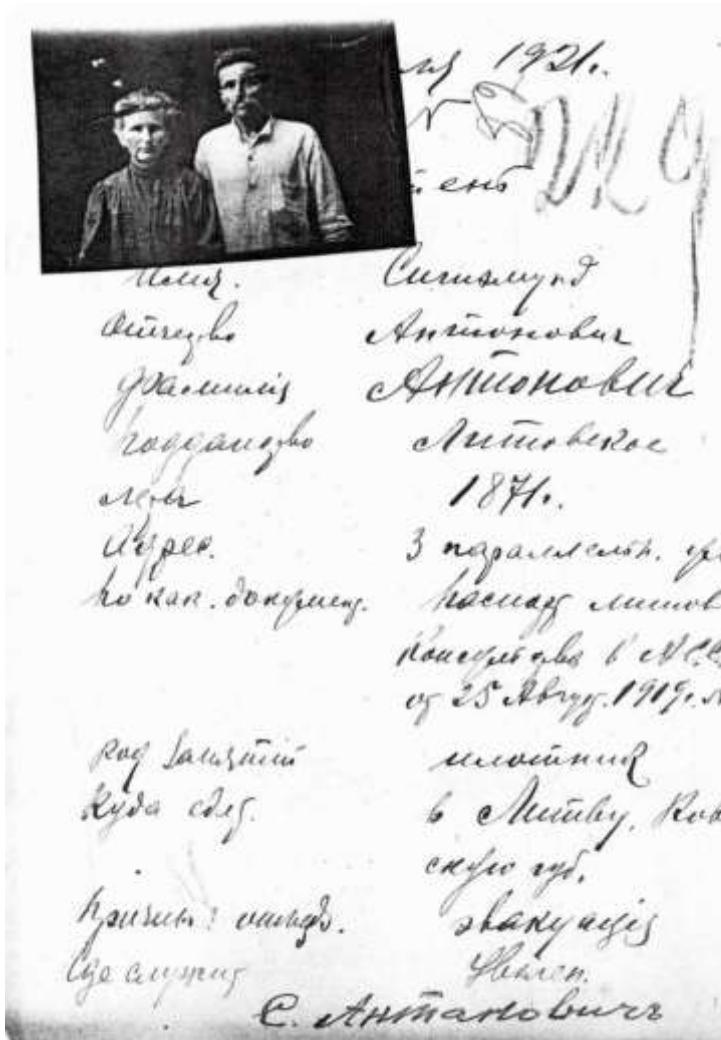
Pavyzdžiu Lietuvos piliečiai Antanas Kaupelis, Ona Kaupelienė, broliai Alfonsas ir Vladislovas Priliai, Liudvika Daugėlienė, Česlovas Klasauskas, Kazimira Petruskienė dirbo Baku miesto 8-osios ir 9-osios apylinkių liaudies teismuose teisėjais, sekretoriais, raštvedžiais, advokatais ir net sargais. O štai medikas Julijonas Blaževičius buvo priimtas dirbti Karinės sanitarijos valdybos autotransporto vyresniuoju gydytoju.

Vėliau tokiose valdžios struktūrose tarnavusiems Lietuvos piliečiams buvo sunku išeiti iš darbo. Štai 1921 metais Lietuvos konsulatas Baku turėjo rūpintis Stanislovo Krištopaičio likimu, nes šis, įsibarbinęs Azerbaidžano kariuomenėje batisiuviu, vėliau kategoriškai atsisakė paklusti įsakymams ir tapti raudonarmiečiu.

Pamažu notos ēmė virstti protestais. Kai bolševikų valdžia rekvizavo Lietuvos piliečio Berkmano vaistinę su vaistais ir jo asmeninį butą, Lietuvos konsulas gegužės 21 dienos notoje Nr. 504 pareiškė protestą dėl šių veiksmų ir pareikalavo, kad "būtų panaikinti šio turto areštus žymintys antspaudai".

Lietuvos reemigranto Stanislovo Jočio ir jo šeimos išvykimo anketa. Baku, 1921 m. balandis. / Azerbaidžano Respublikos valstybės archyvo nuotrauka

Reemigranto iš Kauno gubernijos Sigismundo Antanavičiaus ir jo žmonos išvykimo anketa. Baku, 1921 m. / Azerbaidžano Respublikos valstybės archyvo nuotrauka

kolega, Baku realinės mokyklos matematikos mokytojas iš Estijos, 1887 metais gimęs Alfredas Sipolis, ar aukštasis azeras karininkas Ali Alibekovas su šeima, ar atsakinga nepriklausomo Azerbaidžano URM pareigūnė Fatima Kijasbekova. Tas pats pasakytina ir apie iš Vilniaus krašto kilusius Lietuvos tutorius brolius Olgierdą ir Arslaną Kričinskius, Ismailą Churomovičių, Leilą Sulkevič, Konstantiną Sulkevičių ir apie 20 kitų tutorių, 1918-1920 metais dirbusių nepriklausomo Azerbaidžano valdžios struktūroje. Nors daugelis jų dėl žinomų tuometinių geopolitinių priežasčių iki tol bendravo ne su V.Krėve, o su Lenkijos konsulu Azerbaidžane Stefanu Rylskiu, dažnai dalyvaudavo oficialiuose Lenkijos atstovybės renginiuose bei šventiniuose priėmimuose, su bolševikų invazija sulaukę sunkios valandos, jie vis dėlto apsilankė Lietuvos konsulate. Nepaisydamas savo požiūrio į Vilniaus kraštą okupavusią Lenkiją, Lietuvos konsulas ne tik neatstumė lenkomanų tutorių, bet ir ištiesė jiems pagalbos ranką. Jei ne šis kilnus V. Krėvės žingsnis, daugelis Lietuvos tutorių, dirbusių nepriklausomo Azerbaidžano kūrimo darbus, būtų sulaukę tokio pat arba panašaus likimo kaip jų žymus tautietis generolas, Azerbaidžano kariuomenės štabo vadas Macejus Sulkevičius, 1920-aisiais bolševikų sušaudytas Baku. O štai nepriklausomo Azerbaidžano teisingumo viceministras Olgierdas Kričinskis su V. Krėvės išduotu lietuvišku pasu per Europą sėkmingai pasiekė Lietuvą. Deja, 1941 vasario 15 dieną NKVD sučiupo O. Kričinskį Vilniuje ir už jo politinę veiklą Azerbaidžane po metų sušaudė Gorkio kalėjime. V. Krėvė išgelbėjo ir jaunesnįjį jo broli - ižymų tutorių veikėją, nepriklausomo Azerbaidžano vyriausybės kanceliarijos direktorių ir "Vyriausybės žinių" redaktorių Arslaną Kričinskį. Jis išdavė A. Kričinskiui lietuviškus kilmės dokumentus Oleškevičiaus-Kričinskio pavarde, įtraukė jį į Lietuvos konsulato darbuotojų sąrašą ir 1920 metų birželio 25 dieną sudarė jam sąlygas kartu su kitų bolševikų režimui pavojingų veikėjų grupe, prisdengiant diplomatiniu imunitetu, ištrūkti iš smurte paskendusio Baku. Apie 15 asmenų grupė buvo sudaryta iš žinomų veikėjų ir jų šeimos narių. Tarp jų buvo ir dar vienas Lietuvos tutorius Azerbaidžano URM kanceliarijos vicedirektorius Konstantinas Sulkevičius (jam V.Krėvė išdavė dokumentus Guzmano-Sulkevičiaus pavarde), taip pat lietuvis karas medikas Jurijus Venckūnas, jau minėtas M. Podšibiakinas-Banevičius su žmona (jos vardas ir tėvavardis lietuviškuose dokumentuose buvo pakeisti) bei kiti išgelbėtieji. Beje, šioje grupėje buvo ir pats V. Krėvė, ir jo šeimos nariai.

Tūkstančiai išgelbėtų likimų

Gegužės 25 dienos notoje Nr. 598 konsulas V. Krėvė reikalauja "sustabdyti Lietuvos piliečių turto rekvizicijas ir garantuoti Lietuvos piliečių teisių neliečiamybę". Tą pačią dieną konsulas notoje Nr. 599 reikalauja "atšaukti Lietuvos piliečio Mendelio Veinblato vaistinės ir prekių rekviziciją". Dokumentai liudija, kad M. Veinblatas 1869 metais gimė Kaune, o ilgą laiką gyvendamas Azerbaidžane nepamiršo lietuvių kalbos ir laikė save tikru litvaku ir LDK palikuoniu. Tas pats pasakytina apie kitus Baku gyvenusius Lietuvos žydus, kilusius iš Kauno, Vilniaus ar Suvalku gubernijų.

Tačiau vien griežtomis notomis V. Krėvė neapsiribojo. Iš Azerbaidžane užvirusio bolševikinio pragaro veržėsi daugybė žmonių, tarp kurių buvo ne vien Lietuvos piliečiai. Lietuvos konsulas negalėjo likti kurčias jų pagalbos prašymams, tad netrukus émési žygių, dėl kurių ir pats galėjo skaudžiai nukenteti. Kaip jau minéta šio rašinio pradžioje, diplomatas pradėjo išduoti lietuviškus kilmės dokumentus nekaltiems žmonėms, netintiems nieko bendra su Lietuva, vien tam, kad jie galėtų pasitraukti iš Azerbaidžano į saugesnes vietas. Šie žmonės toli gražu ne visada buvo V. Krėvės draugai ar bendraminčiai.

Išduodamas jiems lietuviškus kilmės dokumentus, V. Krėvė nesigilino nei į tautybę, nei į pažiūras, nei į socialinę padėtį. Jei galėdavo, jis padėdavo visiems: ar tai būtų šaukimo į bolševikų kariuomenę venges jo

Įsitikinės, kad notų karas su bolševikine Azerbaidžano valdžia tampa pavojingas gyvybei, V. Krėvė su šeima 1920 metų birželio pabaigoje iš Baku per Maskvą išvyko į Lietuvą, o konsulo pareigas perleido savo svainiui žinomam Baku visuomenės veikėjui odontologui Michailui Markovskiui.

Archyviniai dokumentai rodo, kad V. Krėvės vadovaujama Lietuvos piliečių grupė Sovietų Rusijos sostinę pasiekė liepos 2-ąją. Tą pačią dieną grupė kreipėsi į Sovietų Rusijos užsienio reikalų liaudies komisariatą dėl tranzitinės vizos kelionei į Lietuvą.

Liepos 14 dieną telegramą agentūra ELTA paskelbė, kad "Vincas Krėvė-Mickevičius, žinomas lietuvių rašytojas, buvęs mūsų konsulas Baku mieste, Užkaukazy, šiandien iš Rygos atvyksta į Kauną, drauge su juo atvyksta traukiniu ir keli jo konsulato personalo nariai".

Lietuvos konsulatas Baku buvo tarsi V. Krėvės kūdikis, rašytojo pastangomis sukurtas kūrinys. 1922 metų rugpjūčio 28 dieną jis sovietinio Azerbaidžano SSR kompartijos ir ČK pastangomis, dalyvaujant Sergejui Kirovui, Lavrentijui Berijai ir jo parankiniui Vladimirui Dekanozovui, buvo negailestingai sunaikintas.

V. Krėvė, tada jau būdamas Kaune, skaudžiai išgyveno su konsulatu susijusius įvykius. Tačiau jis galėjo pasiguosti tuo, kad per visą diplomatinių atstovybės veiklos laikotarpi nuo 1919-ųjų kovo iki 1922-ųjų rugpjūčio Lietuvos konsulatas Azerbaidžane atliko milžinišką ir svarbų darbą, visų pirma susijusį su Lietuvos piliečių teisių apsauga ir jų kelionėmis į Tėvynę. Tokia konsulato veikla per minėtą laikotarpi suteikė Lietuvos valstybės globą tūkstančiams žmonių. Didžioji jų dalis buvo evakuota į Lietuvą ir kitas saugias vietas. Žmonių likimai buvo apsaugoti nuo bolševikų kulkų, represijų, areštų ir kankinimų.

Bolševikams užgrobus Azerbaidžaną, vien tik nuo 1920-ųjų gegužės iki 1921-ųjų birželio "Lietuvos konsulatas Baku išdavė 687 Lietuvos pasus ir lietuviškus kilmės dokumentus. Per tą laiką į Lietuvą išvyko apie 400 žmonių. Tuo metu Azerbaidžano SSR teritorijoje dar buvo likę 607 Lietuvos piliečiai, iš kurių 200 tuomet ruošėsi kelionei į Lietuvą". Tokie skaičiai pateikiami 1921 metų birželio 24 dienos konsulato notoje Nr. 297, kurioje atsakoma į Azerbaidžano SSR Užsienio reikalų liaudies komisariato prašymą pranešti, kiek Lietuvos piliečių gyvena respublikos teritorijoje.

Nėra abejonės, kad visi šie išgelbėti žmonių likimai yra gražiausi konsulo V. Krėvės veiklos vainiko žiedai...

Baku – Kaunas - Vilnius, 1919-2014 m.

Išgelbėta Azerbaidžano karinio veikėjo Ali Alibekovo šeima.
Baku, 1920 m. / Azerbaidžano Respublikos valstybės archyvo nuotrauka